

ET {-(U)k}

İbrahim TAŞ*

ÖZET

Eylem sonucunu bildiren isimler ve nitelikler türeten {-(U)k} eki Eski Türkçe ve kimi Orta Türkçe metinlerinde düzlük-yuvarlaklık uyumuna girmez. Bu dönemlere ait kimi sözcüklerde ise ek düzlük-yuvarlaklık uyumuna uyuyor görülmektedir. Bu yazıda bu sözcüklerden bazılarını inceledik.

Anahtar Sözcükler: Söz yapımı, {-(U)k}, Eski ve Orta Türkçe

OT {-(U)k}

ABSTRACT

The {-(U)k} affix, expressing the verb result and deriving qualifications, is not seen among the the rules of vowels, rounded-unrounded at old Turkic and middle Turkic texts. But in some words, rounded - unrounded rule is seen. At this text, we investigated some of these words.

Key Words: Word formation, {-(U)k}, Old and Middle Turkic

Eylem sonucu adlar ve nitelikler türeten {-(U)k}¹ ekinin bağlama ünlüsü Eski Türkçe ve kimi Orta Türkçe metinlerinde düzlük-yuvarlaklık uyumuna girmez (OTG 92; AltGr. § 149; OTWF 224-261):

açuk “açık” (ET, KB) < *aç-* “açmak, izah etmek” (EDPT 22b; OTWF 226; KBSY 173)

adruk, *adruk* “diğer” (ET, DLT²), “fark, farklı” (KB) < *adır-* “ayırarak” (EDPT 65a; CTD 4; OTWF 226; DLTSY 59; KBSY 173)

artuk “fazla, çok” (ET, KB) < *art-* “artmak, artakalmak” (EDPT 204b; OTWF 22; OTG 92; KBSY 174)

aruk “yorgun” (ET, DLT) < *ār-* “yorulmak” (EDPT 214a; CTD 11)

* Dr., Selçuk Üniversitesi, ibrahimhakantas@hotmail.com.

¹ OTWF 224: {-(O)k}.

² DLT'den aktarılan sözcüklerin anlamları CTD'nin çevirisi niteliğinde olan TeresDLT'den alınmıştır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

azuk: *azuk* *ōk* “atıldığı yer belli olmayan ok” (DLT), *azuk* “azmış, yolunu şaşırması” (KB) < *āz-* “azmak, yolu şaşırarak, yoldan çıkmak” (EDPT 283a; CTD 18; OTWF 229; KBSY 175)

bertük “yaralı, bereli, yaralanmış” (ET) < *bert-* “berelemek, yaralamak” (OTWF 230)

bıçuk “buçuk” (KB) < *bıç-* “kesmek, biçmek” (EDPT 294a; KBSY 175)

bulğanuk “bulanık” (KB) < *bulğan-* “bulanmak” (EDPT 338a; OTWF 231; KBSY 176)

eymenük “çekingen” (KB) < *eymen-* “utanmak, çekinmek” (OTWF 261; KBSY 177)

ıduğ “mukaddes” (ET), *ıduğ* “kutlu, asıl anlamı bir hayvanın serbest bırakılmasıdır; uzun ve aşılabilir (dağ)” (DLT) < *id-* “göndermek” (AltGr. § 149; EDPT 46a; CTD 32; OTWF 233)

*irük*³ “duvar ve duvara benzer şeylerdeki gedik, boşluk, yarık” (DLT, KB) < *īr-* “gedik açmak” (EDPT 222b; CTD 25; OTWF 233; KBSY 177)

kedük “keçe şapka, deri başlık” (DLT) < *kēd-* “giymek” (EDPT 702b; CTD 99; OTWF 234)

kesüksüz (KB) sözcüğündeki *kesük* “kesik” < *kes-* “kesmek” (EDPT 750a; OTWF 259; KBSY 178)

kıruğ “çolak, topal” (DLT), “kırık, yıkılmış; yıkıcı” (KB) < DLT *kır-* “kazmak”, KB *kır-* “hezimete uğratmak; koparmak, yolmak, kesmek” (EDPT 652a; CTD 137; OTWF 237; KBSY 178)

saçuk “saçılmış” (DLT) < *saç-* “saçmak” (EDPT 796a; CTD 151; OTWF 241)

sakınuk “takva sahibi” (KB) < *sakın-* “sakınmak; sanmak, düşünmek” (EDPT 814a; OTWF 261; KBSY 180)

sınuk “kırılmış, kırık” (ET, KB) < *sın-* “kırılmak, bozulmak, incinmek” (EDPT 837b; OTWF 243; KBSY 180)

sidük “sidik” (DLT) < *sīd-* “işemek” (EDPT 801b; CTD 160; OTWF 243)

teglük “kör” (ET) < **tegil-* “kör olmak” (AltGr. § 149; EDPT 480b; OTWF 246; OTG 92)

³ CTD 25: *erük* [erük], *ēr-* [ēr-].

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

tezginiük “dönmüş, dönük” (KB) < *tezigin-* “dönmek, dolaşmak” (OTWF 618; KBSY 181)

yañluk “yanlış” (ET, KB) < *yañıl-* “yanılmak” (EDPT 950b; OTWF 254; KBSY 184)

yaruk “yerdeki, dağdaki, duvardaki, camdaki ve başka bir yerdeki yarık” (DLT) < *yar-* “yarmak” (EDPT 962b; CTD 215; OTWF 255)

yazuk “çözük, açılmış” (DLT, KB) < *yaz-* “çözmek” (EDPT 785b; CTD 220; OTWF 256; KBSY 185)

yazuk “yanlış, hata” (ET), *yazuk* ~ *yāzuk* “suç, günah” (KB) < **yāz-* “yanılmak, hata etmek” (EDPT 785b; OTWF 256; OTG 92; KBSY 185)

Kimi sözcüklerde ise bu ekin ünlüsü düzlük-yuvarlaklık uyumuna uyuyor görünmektedir: KB *alık* “meziyet; taviz; alışkanlık”, DLT *ayıık* “söz”, KB *ayııklıg* “sözü yerine getiren (kişi)”, KB *karıksız* “karışksız, katışksız”, DLT *katık* “yemeğe katılan nesne; karışık”, KB *katıksız* “katışksız, karışksız”, DLT *kılık* ~ *kılık* “davranış, tutum”, KB *kılık* ~ *kılık* “kılık, huy, gidiş, tavır”, Uyg. *kıyık* “çarpık, eğri”, DLT *kıyık* “sözde durmama; eğri”, KB *kıyık* “eğrilik, cayma”, KB *kuçık* “yengeç burcu (seretan)”, Uyg. *sezik*, *sézik*, *sizik* “şüphe”, KB *sézik* “seziş, sezme, şüphe”, DLT *yayıık* “sözünde durmayan (kişi)” vb. Genellikle uyum dışı olan ET {- (U)k} ekinin kimi örneklerde düzlük-yuvarlaklık uyumuna giriyor görünmesi bu sözcükler için farklı açıklamalar yapma olanağı salamaktadır. Örneklerin kimilerinde bağlama ünlüsünün sözcüğe bağlı bir gövdesonu ünlüsü olduğu anlaşılmaktadır. Aşağıda bu tür örneklerden bazılarına yer vermek istiyorum:

1. KB *alık* “meziyet; taviz; alışkanlık” < **al-*⁴ “almak”; krş. ET *alımur* “hırs, tamah” < **al-mır*, ET *al-r* (geniş zaman) (DTS 35b; EDPT 135b; OTWF 227; KBSY 174).

⁴ Bu eylem, ET *al-* “almak” eyleminin iki heceli ve daha eski bir biçimi olan **abli-* eylemine gidiyor olmalı: ET *al-* < **avl-* < **abl-* < **abli-* = Mo. **abli-* < **abli-* (*abliğa* “haksız kazanç; rüşvet; haraç” sözcüğünde) (TekinÜnsYit. 46-47, L 7a); Mo. *ab-*, *abu-* (-*u-* bağlama ünlüsü) “almak, kapmak, sımsıkı tutmak, kavramak, yakalamak; elde etmek, kazanmak; tedarik etmek, edinmek; toplamak, vergi toplamak; satın almak; emmek, içine çekmek; benimsemek, özümsemek; tasarlamak”, Hlh. *av-* ay., Bur. *aba-* ay., Klm. *aw-* ay., Mo. *abliğa* “haksız kazanç; rüşvet; haraç”, Hlh. *avliğa* ay., Mo. *abliğaçi* “haraççı, rüşvet alan kimse, rüşvetçi; para karşılığı iş gören kimse; para ile satın alınan, yiyci; para canlısı”, Hlh. *avliğaç* ay. < *ab-liğa* < **abli-ğa* < **abli-ğa*, Mo. *abulğa* “alım, alınan veya alınacak şey; bir kimsenin istediği şey; istek; iddia; toplanacak

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008

alık, Orhon Türkçesi ve Uygurcada görülmez. Kutadğu Bilig’de *alık* “meziyet; taviz; alışkanlık”⁵ (1490, 3629, 4757), Osmanlıcada *alık* “gidiş tarzı” (TS I 101), “tutuş, kavrayış” (TETTL 152a), Anadolu ağızlarında *alığını al-* “iyice öğrenmek, püf noktasını anlamak, meleke kesbetmek” (DS I 216a⁶; TTETTL 152a) olarak bulunur.

Erdal’a göre sözcük, *al-* eyleminden değil onun iki heceli daha eski biçimi olan **alı-* eyleminden gelir. Yine Erdal’a göre Uygurca *almur*⁷ “hırs, tamah” (< **alı-mur*) (OTWF 389) ve Uygurca geniş zaman ekli *alı-r* (ErdalKuA 113) biçimleri de bu görüşü destekler (OTWF 227).

2. DLT *ayı* “söz”, KB *ayıklık* “sözü yerine getiren (kişi)” (< *ayıklık* < **ayı-* “demek, söylemek”; krş. ET *ay-*⁸ ay. (EDPT 270b; CTD 17; DLTSY 59; OTWF 228-29).

Sözcük *ay-* eyleminden değil daha eski olduğu anlaşılan **ayı-* eyleminden türemiş olmalı. ET *ayur* (geniş zaman), ErdalKuA 113-14’te, benzer hece yitimi ile, daha eski **ayı-yur* ya da **ayu-r*’dan getirilmiştir.

3. DLT *kılık* ~ *kılık* “davranış, tutum”, KB “kılık, huy, gidiş, tavır” < **kılı-* “kılmak, etmek, yapmak”; krş. Uyg. *kılı-r* (geniş zaman) (EDPT 620b; CTD 136; DLTSY 62; OTWF 237; KBS 508b; TaşGövÜn. 362)

Sözcük Orhon Türkçesinde görülmez. Uygurcada *kılık*⁹ “huy, karakter, tabiat” (EDPT 620b; CivelekEsUyg. 158), “seciye, hareket tarzı” (AltGr. 280a), Dîvānu Luğāti ’t-turk’te *kılık* ~ *kılık* “davranış, tutum” (CTD 136; DLTSY 62), Kutadğu Bilig’de *kılık* ~ *kılık* “kılık,

borç; alma, kavrama ve anlama yeteneği, alım gücü”, Hlh. *avlağa* ay., Klm. *awlğan* “alım, alacak; rüşvet” < **abliğan*, **abulğan*, Mo. *abulça-* “karşılıklı veya birlikte almak; birleşmek, tutuşmak, bir araya gelmek; dövüşmek”, Hlh. *avaltsa-* ay. < *abu-lça-* < **abul-ça-* (EDPT 135b; TekinÜnsYit. 46-47; OTWF 227; L 1b, 7a, 8b, 9a; TaşGövÜn. 360).

⁵ Tezcan, KBİndeks 17’deki *alık* “boş arzu, geçici arzu, heves; tâviz” anlamını Arat’ın ve Clauson’un çevirileri doğrultusunda “meziyet; taviz; alışkanlık” olarak düzeltip Türkçe *alış-* ve *alışkan* sözcüklerinin de aynı kökten olduğuna dikkat çekmektedir. Tezcan da, Clauson gibi (EDPT 135b), sözcüğün *al-* eyleminden türemiş olması gerektiği görüşünde (TezcanKB 28-29; OTWF 227).

⁶ DS I 216a, *alığını al-*’ı *almını al-* “bir şeyin veya bir işin huyunu, kolayını almak, meleke kesbetmek, alışmak” biçimine gönderiyor (DS I 218a).

⁷ Erdal, Uygurcada genellikle *almur* okunan sözcüğü (AltGr. 260a; DTS 72a; EDPT 146b; UW II 105a), *almur* olarak yorumluyor (OTWF 389).

⁸ ET *ay-* eylemiyle ilgili olarak bk. UW IV 286a-289b.

⁹ Sözcüğün Çağatay ve Güney Sibiry grubu Türk dillerindeki biçimleri için bk. CivelekEsUyg. 158.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008

huy, gidiş, tavır” (KBİndeks 248, 250), *kılğ kılınç* “hal-tavır, huy, davranış” (ÖlmezKBİ 239), *kılğa yinçke* “belirli şeylere karşı duyarlı, hassas” (ÖnlerKBD 145), Osmanlıcada *kılık* “hal ü şan, hareket tarzı, gidiş”, *kılıkılan-* “başkasının hareket tarzını takınmak” (TS IV 2483), Muḳaddimetü ’l-Edeb’de *kılık* “huy, yaratılış”, *kılıkılan-* “huy edinmek” (Muk. 143a), Kur’an Tefsiri’nde *kılık* “davranış; faaliyet” (Tefs. 163) olarak bulunur.¹⁰

kılık ~ *kılğ* sözcüğü *kıl-* “kılmak, etmek, yapmak” eyleminden değil onun iki heceli daha eski biçimi olan olası **kıl-* eyleminden türemiş olmalı. Uygurcada {-Ur} geniş zaman ekli *kıl-ur* yanında *kılı-r* biçiminin bulunması da bu görüşü destekler (ErdalKuA 114; OTWF 237).

4. Uyg. *kıyık* “çarpık, eğri”, DLT “sözde durmama; eğri”, KB “eğrilik, cayma” < **kıyı-*; krş. DLT *kıy-* “(sözünü) tutmamak; eğri olarak kesmek”, KB *kıy-* “dönmek, kıymak” (DTS 443b; EDPT 676a; CTD 139; OTWF 237-38; KBSY 178; KBS 521b; TaşGövÜn. 362)

Sözcük Orhon Türkçesinde görülmez. Uygurcada *kıyık*¹¹ “çarpık, eğri” (EDPT 676a; OTWF 237; CivelekEsUyg. 161), Dīvānu Luḡāti ’t-turk’te *kıyık* “sözde durmama; eğri” (CTD 139), Ḳutaḡū Bilig’de *kıyık* “eğrilik, cayma” (KBİndeks 253), Anadolu ağızlarında *kıyık* “yonga” (DS VIII 2855b; KBS 521b) olarak bulunur.

Sözcük *kıy-* eyleminden değil onun iki heceli daha eski biçimi olan olası **kıyı-* eyleminden türemiş olmalı; krş. ET *kıyıl-* “bir tarafa eğilmek” (AltGr. 280b), DLT *kıyıl-* “(güneş) inmek; (zaman) geçmek; eğri kesilmek; sözden dönülmek” (CTD 139), KB *kıyıl-* “kıyılmak, kusur işlemek, sözünden dönmek” (KBİndeks 253) < **kıyı-l-*, ET *kıyın* “ceza” (OTWF 304-05; OTG 93) < **kıyı-n* vb.

5. Uyg. *sezik*, *sézik*, *sizik* “şüphe”, KB *sézik* “seziş, sezme, şüphe” < **sézi-*¹² “sezmek, hissetmek, anlamak”; krş. DLT *séz-* ay. (EDPT 862a, OTWF 242-43; KBSY 180; TaşGövÜn. 362).

Sözcük Orhon Türkçesinde görülmez. Uygurcada *sezik*, *sézik*, *sizik* “şüphe” (AltGr. 294a; DTS 498b; EDPT 862a¹³; OTWF 242-43), Ḳutaḡū Bilig’de *sézik* “seziş, sezme, şüphe” (KBİndeks 400¹⁴), Osmanlı Türkçesinde *sezik* “sezgi, zan, tahmin” (TS V 3401), Kur’an Tefsiri’nde *sezik* “şüphe, zan” (Tefs. 230) olarak bulunur.

¹⁰ Orta Türkçedeki öbür veriler için bk. EDPT 620b.

¹¹ Sözcüğün Çağatay ve Güney Sibiryaya grubu Türk dillerindeki biçimleri için bk. CivelekEsUyg. 161.

¹² Bu eylemin z’leşme ile ilgisi için bk. TaşZ’leşme: 108-09.

¹³ EDPT 862a: *sé:zig*.

¹⁴ KBİndeks 400: *sizik*.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008

Sözcük *séz-* eyleminden değil daha eski ve birincil olası **sézi-*¹⁵ eyleminden türemiş olmalı; krş. DLT *sézik-* “bilmek, zannetmek” (CTD 160), DLT *sézik-er* (geniş zaman) (TekinStem-Final 336) < **sézi-k-*, ET *sézin-*, *sizin-* “şüphe etmek” (AltGr. 294; EDPT 864b; OTWF 613), DLT *sézin-* “sezmek” (CTD 160), KB *sézin-* “şüphelenmek” (KBİndeks 400¹⁶) < **sézi-n-*. İki heceli Mo. *seri-* “sezmek, uyanmak, ayıkmak, bilincine yeniden kavuşmak; ayılmak; uyanık kalmak, gece nöbeti tutmak; öğrenmek, anlamak, sezmek, sezinlemek; şüphe etmek; (haber) duymak” (TekinOTWF: 256; L 1069b) biçimi de bu görüşü doğrular.

6. DLT *yayıḡ* “sözünde durmayan (kişi)” < **yāyī-*¹⁷; krş. DLT, KB *yayıḡ* “dönek” < **yāyī-ḡ*, KB *yayıḡlık* “döneklik” < **yāyī-ḡ+lık*, *yayıḡ*- “yayılmak, sarsılmak” < **yāyī-l-* (EDPT 981a; OTWF 685; TDES 445b; KBS 1096b; TaşGövÜn. 362)

Sözcük Orhon Türkçesinde ve Uygurcada görülmez. Dīvānu Luḡāti ’t-turk’te *yayıḡ*¹⁸ “sözünde durmayan (kişi)” (CTD 139), Osmanlı Türkçesinde *yayıḡ doḡu-* “yayıḡ çalkamak” (TS VI 4449), Türkçede *yayıḡ* “tereyaḡı çıkarmak için sütün, yoḡurdun içinde çalkalandığı kap veya makine”, *yayıḡ döv-* “yayıḡ yaymak”, *yayıḡ yay-* “sütün ayranını ve yaḡını ayırmak için yayığı çalkalamak” (TS 2150b), Anadolu aḡızlarında *yayıḡ*, *yayıḡ*, *yayıḡ* “yoḡurt ya da süttten yaḡ çıkarmaya yarayan araç”, *yayıḡ yay-* “yayıḡta, ayran ya da sütü çalkalamak” (DS XI 4210a) olarak bulunur.

Sözcük *yay-* (< **yāy-*) eyleminden değil, onu iki heceli daha eski biçimi olan **yāyī-* eyleminden türemiş olmalıdır; krş. DLT, KB

¹⁵ TaşZ’leşme 108-09’da **sézi-* ve *Ḳutaḡu Bilig*’deki türevleri, Tuv. *sergek* “uyanık, gözü açık” (TW 247b), Kzk. *sergek* 1. “uykusu hafif, uyanık”; 2. “dinç, çevik, canlı” (KTS 480a) ve Kırg. *sergek* 1. “canlı, uyanık; neşeli, canlı”; 2. “ihtiyatlı, basiretli, hassas, müteyakkız, dikkatli” (KS 647a) biçimleriyle nöbetleşen sözcükler olarak açıklanmıştı. Tuv., Kzk. ve Kırg. biçimleri, Mo. *serge-* ~ *sergü-* “iyileşmek, ayılmak, kendine gelmek, canlılığına tekrar kavuşmak, zindelik kazanmak; kalkmak, kalkışmak, harekete geçmek; dinlenmek, dinleşmek; yeniden dinleştiğini hissetmek, kendine gelmek” (L 1071a-b) ve *sergeg* “sezgin, sezici, açıkgozlu, uyanık, dikkatli, ihtiyatlı; duyarlı” (L 1071a) sözcüklerini dikkate alarak Moḡolcadan ödünçleme olarak açıklamak daha doğru olur: Tuv., Kzk., Kırg. *sergek* < *serge-k* < Mo. *serge-* (MLWo 164; TW 247b).

¹⁶ KBİndeks 400: *sizin-*.

¹⁷ Hlç. *yā^a*- “yayıḡ dövmek”, Trkm. *yāy-* “yayıḡ yaymak” (TDBUÜ 175). Ayrıca KB *yay-* “sarsmak, çalkalamak” (KBİndeks 533; düzeltisi için TezcanKB 72), Osmanlıca *yay-* “yaḡını çıkarmak için yoḡurdu yayıkta çalkalamak” (TS VI 4448; burada ikinci anlam olarak verilen “tahrik etmek, dağıtmak, perişan etmek”, ET *yad-* “yaymak” (EDPT 883b) eylemiyle ilgili olmalıdır).

¹⁸ Sözcüğün günümüz Türk dillerindeki biçimleri için bk. KBS 1096b.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008

yayığ “dönek” < *yāyi-ğ, KB yayığlık “döneklik” < *yāyi-ğ+lık, yayıl-
“yayılmak, sarsılmak” < *yāyi-l- (OTWF 685).

SONUÇ

Eski Türkçe ve kimi Orta Türkçe metinlerinde, genellikle, düzlük-yuvarlaklık uyumuna girmeyen {-(U)k} ekinin kimi sözcüklerde uyuma giriyor görünmesi tartışılmıştır. İncelenen sözcüklerde (*alık, ayık, kılık ~ kılğ, kıyık, sézik, yayık*) bağlama ünlüsü gibi görünen ünlünün gerçekte gövdeye bağlı bir ünlü olduğu tespit edilmiştir. Bu durum Ana Altayca gövdesonu ünlülerinin Türk dillerindeki izleri ile ilgili olmalıdır. Bilindiği gibi, Altay dilleri teorisine göre, Türkçe tek heceli sözcüklerin çoğu Ana Altaycada ünlü ile biten bir gövde biçimindeydiler. Bu kısa ve vurgusuz olan ünlüler daha sonra İlk Türkçe ve devamındaki Ana Türkçe ile Ana Bulgarcada düşmüşlerdir: ET *ab* “av” < İT **āb*¹⁹ < AA **āba* (krş. Mo. *aba* “av, sürekle avı”), ET *boz* “gri” < İT **bor* < AA **bora* (krş. Mo. *boro* “gri” < **bora*), ET *er* “adam” < İT **ēr*²⁰ < AA **ēre* (krş. Mo. *ere* “adam”), ET *kıs-* “zorlamak” < İT **kıs-* < AA **kısa-* (krş. Mo. *kısa-* “engel olmak”), ET *kök* “gök, mavi” < İT **kōk*²¹ < AA **kōke* (krş. Mo. *kōke* “mavi, boz, yeşil”) vb. (ADKG 180, 185, 193). Ne var ki, Ana Altayca gövdesonu ünlülerinin Türkçede tamamen yitmiş olduğu söylenemez. Bu gövdesonu ünlüleri Türkçede en iyi biçimde kimi tek heceli ve belirli eklerle türemiş çok heceli eylemlerin geniş zamanında ve belirli sayıda çok heceli türetmelerde korunmuştur. İncelediğimiz sözcükleri desteklemek için şu örnekler verilebilir: DLT *irkeş-* “toplanmak” < **irke-*; krş. DLT *irk-* “toplamak, biriktirmek”, Mo. *irge-* “doldurmak, yığmak, tıkamak, basmak; toplamak” (L 661b); DLT *konaşı* “komşu”, *konat* “birlikte yaşayan insanlar”, *konat-* “üzerine koydurmak” < **kona-*; krş. ET *kon-* “yerleşmek”, Mo. *kono-* “konmak, konaklamak, geceyi geçirmek, geceleme” < **kona-* (L 1487b).²²

Ne var ki, ek öncesi ünlünün bütün örneklerde Ana Altayca gövdesonu ünlüleriyle bir ve aynı olduğu söylenemez. Örn. KB *kuçık* “yengeç burcu (seretan)” < *kuç-* “kucaklamak, sarılmak” < **kūç-* < **kūça-* < **kurça-* = Mo. *kurıça-* “kızırmak, şiddetle istemek, arzulamak, hararetle sevmek, kontrol edilemeyen bir sevgiyle

¹⁹ DLT *āw* “av”, Trkm. *āv* ay. (TDBUÜ 171).

²⁰ Uyg. (Br.) *hēre* “koca”, Trkm. *ēr* “erkek, koca”, Soy. *ēr*, *er* ay., Koyb. *īr*, *er* ay., Karag. *ier*, *ir*, *er* “erkek, adam” (TDBUÜ 74).

²¹ DLT *kōk* “mavi, yeşil; gök”, Trkm. *gōk* “gök, mavi”, Az. *gōy* “mavi, yeşil; sema”, Yak. *kūōh* “mavi”, Koyb. *kōk* “mavi, yeşil”, Çuv. *kivak* “gök, mavi”, Hlç. *křk* “yeşil”, Mac. *kēk* [kēk] “mavi” < EB (TDBUÜ 50, 121, 184).

²² Bu konuyla ilgili olarak bk. ErdalKuA, TekinStem-Final, TaşGövÜn.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008

sevmek” (L 1525b).²³ Bu tür sözcüklerin ayrıca araştırılması gerekmektedir.

KISALTMALAR VE KAYNAKLAR

- ADKG: POPPE, Nikolaus: *Altay Dillerinin Karşılaştırmalı Grameri*: Çeviren: Zeki KAYMAZ: İstanbul 1994: Fatih Ofset.
- AltGr.: GABAIN, A. von: *Eski Türkçenin Grameri*: Çeviren: Mehmet AKALIN: Ankara 1988: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 332.
- CivelekEsUyg.: CİVELEK, Özlem: *Dindışı Eski Uygurca Metinlerin Karşılaştırmalı Sözvarlığı*: İstanbul 2005: Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Dili Yüksek Lisans Tezi.
- CTD: DANKOFF, Robert ve James KELLY: *Maḥmūd al-Kāşyarī: Compendium of the Turkic Dialects (Dīwān Luyāt at-Turk)*, III: Cambridge 1985: Sources of Oriental Languages and Literatures 7, Turkish Sources VII.
- DLT: Dīvānu Luġāti ’t-turk. → CTD.
- DLTSY: BİLGİN, İpek: *Dīvānu Luġāti ’t-turk’te Söz Yapımı*: Ankara 1989: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı Doktora Tezi.
- DS I: TÜRK DİL KURUMU: *Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, I (A): Ankara 1963: Türk Dil Kurumu Yayınları - Sayı: 211/[1].
- DS VIII: TÜRK DİL KURUMU: *Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, VIII (K): Ankara 1975: Türk Dil Kurumu Yayınları - Sayı: 211/8.
- DS XI: TÜRK DİL KURUMU: *Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, XI (U-Z): Ankara 1979: Türk Dil Kurumu Yayınları - Sayı: 211/11.

²³ Mo. denklik TekinStem-Final 329’dan alınmıştır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

- DTS: NADELYAYEV, V. M., D. M. NASİLOV, E. R. TENİŞEV ve A. M. ŞÇERBAK: *Drevnetyurkskiy slovar'*: Leningrad 1969: Akademiya Nauk SSSR İstitut Yazıkoznaniya.
- EDPT: CLAUSON, Sir Gerard: *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*: Oxford 1972: Oxford University Press.
- ErdalKuA: ERDAL, Marcel: "Die Konverb- und Aoristendungen im Alttürkischen", *Ural Altaische Jahrbücher* 51 (1979): 104-125.
- KB: Kütadğu Bilig: ARAT, Reşid Rahmeti: *Kütadğu Bilig, I: Metin*: Ankara ⁴1999 (1947): Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları: 458.
- KBİndeks: ARAT, Reşid Rahmeti: *Kütadğu Bilig, III: İndeks* (İndeksi Neşre Hazırlayanlar: Kemal ERASLAN, Osman F. SERTKAYA ve Nuri YÜCE): İstanbul 1979: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 47, Seri: IV - Sayı: A 12.
- KBS: GÜLENSOY, Tuncer: *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü -Etimolojik Sözlük Denemesi- I (A-N)*: Ankara 2007: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 911.
- KBSY: TAŞ, İbrahim: *Kütadğu Bilig'de Söz Yapımı*: İstanbul 2005: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı Doktora Tezi.
- KS: YUDAHİN, K. K.: *Kırgız Sözlüğü*, Cilt: I (A-J), Cilt: II (K-Z): Türkçeye Çeviren: Abdullah TAYMAS: Ankara ³1994 (1945): Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 93.
- KTS: KOÇ, Kenan, Ayabek BAYNİYAZOV ve Vehbi BAŞKAPAN: *Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü*: Ankara 2003: Akçağ Yayınları / 489, Sözlük / 13.
- L: LESSING, Ferdinand D: *Moğolca-Türkçe Sözlük*, 1: A-N, 2: O-C (Z): Çeviren: Günay KARAAĞAÇ: Ankara 2003: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 829/1.
- MLWo: SCHÖNIG, Claus: *Mongolische Lehnwörter im Westghusischen*: Wiesbaden 2000: Turkologica 47.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

- Muk.: YÜCE, Nuri: *Ebu'l-Kāsim Cārullāh Maḥmūd bin 'Omar bin Muḥammed bin Aḥmed Ez-Zamaḥşarī el-Ḥvārizmī: Mukaddimetü'l-Edeb Ḥvārizm Türkçesi ile Tercümeli Şuṣter Nüshası Giriş, Dil Özellikleri, Metin, İndeks*: Ankara ²1993 (1988): Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 535.
- OTG: TEKİN, Talat: *Orhon Türkçesi Grameri*: Ankara 2000: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 9.
- OTWF: ERDAL, Marcel: *Old Turkic Word Formation: A Functional Approach to the Lexicon*, I-II: Wiesbaden 1991: Turcologica 9.
- ÖlmezKBİ: ÖLMEZ, Zuhâl: “Kutadgu Bilig’de İkillemeler (2)”, *Bahşı Ögdisi* 60. *Doğum Yılı Dolayısıyla Klaus Röhrborn Armağanı* (Yayıma Hazırlayanlar: Jens Peter Laut / Mehmet Ölmez): Freiburg-İstanbul 1998: 235-60. Simurg. Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 21.
- ÖnlerKBD: ÖNLER, Zafer: “Kutadgu Bilig’de Yer Alan Deyimler”, *Türk Dilleri Araştırmaları* 9 (1999): 119-86.
- TaşGövÜn.: TAŞ, İbrahim: “Ana Altayca Gövdesonu Ünlülerinin Kutadgu Bilig’deki İzleri”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 3/1 Winter 2008*: 355-366.
- TaşZ’leşme: TAŞ, İbrahim: “Kutadgu Bilig’de z’leşme”, *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi* 16 (2006): 103-116.
- TDBUÜ: TEKİN, Talat: *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*: Ankara 1995: Simurg. Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 13.
- TDES: EREN, Hasan: *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*: Ankara 1999: Bizim Büro Basım Evi.
- Tefs.: BOROVKOV, A[leksandr] K[onstantinoviç]: *Orta Asya’da Bulunmuş Kur’an Tefsirinin Söz Varlığı (XII.-XIII. Yüzyıllar)*: Çeviren: Halil İbrahim USTA, Ebulfez AMANOĞLU: Ankara 2002: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 811.
- TekinOTWF: TEKİN, Talat: “Notes on Old Turkic Word Formation”, *Central Asiatic Journal* XXXVIII/2 (1994): 244-81.
- TekinStem-Final: TEKİN, Talat: “Relics of Altaic Stem-Final Vowels in Turkic”, *Makaleler I Altayistik* (Yayıma Hazırlayanlar:

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

- Emine YILMAZ, Nurettin DEMİR): Ankara 2003: 327-46.
Grafiker Yayıncılık: 11, Araştırma ve İnceleme Dizisi: 5.
- TekinÜnsYit.: TEKİN, Talat: “Ön Türkçede Ünsüz Yitimi”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1977* (1978): 35-51.
- TeresDLT: TERES, Ersin: *Divanu Lugati't-Türk ve Budist Uygur Metinlerinin Söz Varlığı Bakımından Karşılaştırılması*: İstanbul 2006: Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Dili Yüksek Lisans Tezi.
- TETTL: TIETZE, Andreas: *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati I (A-E)*: İstanbul-Wien 2002: Simurg 56.
- TezcanKB: TEZCAN, Semih: “Kutadgu Bilig Dizini Üzerine”, *Bulleten XLV/2* (1981) 178: 23-78.
- TS: TÜRK DİL KURUMU: *Türkçe Sözlük*: Ankara ¹⁰2005: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 549.
- TS I: TÜRK DİL KURUMU: *XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklariyle Tarama Sözlüğü, I (A-B)*: Ankara 1963: Türk Dil Kurumu Yayınları - Sayı: 212[I].
- TS IV: TÜRK DİL KURUMU: *XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklariyle Tarama Sözlüğü, IV (K-N)*: Ankara 1969: Türk Dil Kurumu Yayınları - Sayı: 212/IV.
- TS V: TÜRK DİL KURUMU: *XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklariyle Tarama Sözlüğü, V (O-T)*: Ankara 1971: Türk Dil Kurumu Yayınları - Sayı: 212/V.
- TS VI: TÜRK DİL KURUMU: *XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklariyle Tarama Sözlüğü, VI (U-Z)*: Ankara 1972: Türk Dil Kurumu Yayınları - Sayı: 212/VI.
- TW: ÖLMEZ, Mehmet: *Tuwinischer Wortschatz mit alttürkischen und mongolischen Parallelen / Tuvacanın Sözvarlığı Eski Türkçe ve Moğolca Denklikleriyle*: Wiesbaden 2007: Harrassowitz Verlag.
- UW II: RÖHRBORN, Klaus: *Uigurisches Wörterbuch: Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus*

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

Zentralasien. Lieferung 2 agrıglan- — anta. Wiesbaden 1979:
Franz Steiner Verlag.

UW IV: RÖHRBORN, Klaus: *Uigurisches Wörterbuch:
Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus
Zentralasien*. Lieferung 4 asankelıg — ayat. Wiesbaden 1988:
Franz Steiner Verlag.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*
Volume 3/2 Spring 2008